

اصول فقه کاربردی

تألیف: پره‌فسم، مسطفی ابراهیم زلمی

ترجمه و تحقیق: دکتر احمد نعمتی

اصول فقه کاربردی

مؤلف: مصطفی ابراهیم زلی

ترجمه: احمد نعمتی

ناشر: نشر احسان

چاپخانه: مهارت

نوبت چاپ: اول - ۱۳۹۴

شمارگان: ۲۰۰۰ جلد

قیمت: ۳۰۰۰۰ تومان

شابك: ۹۷۸-۶۰۰-۳۴۹-۲-۶

زلی، مصطفی ابراهیم

Zalmi, Mustafa Ibrahim

اصول الفقه فی نسیجه الجدید. فارسی

اصول فقه کاربردی/تالیف مصطفی ابراهیم زلی

ترجمه و تحقیق احمد نعمتی

تهران: احسان ۱۳۹۴.

۶۶۴ ص. شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۳۴۹-۰۸۲-۶

۱. اصول فقه اهل سنت-- قرن ۱۴ ق

نعمتی، احمد، ۱۳۲۵، مترجم

رده بندی کنگره: ۱۳۹۴ ۶۰۴ الف۸ز / BP107

رده بندی دیویی: ۲۹۷/۳۱۱

کتابخانه ملی ایران : ۳۵۶۳۲۰۸

نشر

تهران، خ انقلاب، رویروی دانشگاه تهران.

پاساژ فروزنده. شماره ۴۰۶. تلفن: ۶۶۹۵۴۴۰۴

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
 الحمد لله رب العالمين والصلاة والسلام على سيد المرسلين وعلى آله
 وأصحابه أجمعين . . .
 أما بعد . . .

فإني مصطفى إبراهيم عرأين الزليبي ، أقرُّني بحالة صحيتي ووعي
 الكامل بأنني خولت الأستاذ الشيخ عبد الرحمن صالح العقبوب (مدير
 دار الإحسان للنشر والتوزيع في طرابلس) بالتعرف في كافة مؤلفاته
 العربية والإنكليزية ، فأرجو ، وبأن يتولى نشرها كيف ما يراه مهني
 لخدمة الإسلام والمسلمين .

وبوجه خاص لمؤلفات العربية له في النشر والترجمة والتوزيع
 في كافة الدول العالم الإسلامي حصرياً .
 كذلك أقوله بشرو ونشر مؤلفاتي المتأتمت كلها قيد الحياة
 بحضر الشهود المبررة أصنافهم أدناه . والله على
 ما أقوله شهيد .

الأستاذ الشيخ محمد الرحمن يعقوب مدير دار الإحسان الشاهد هذا هو السيد ٢٠١٨/٥/١٥	سعد مصطفى الزليبي ابن المؤلف الشاهد د. عمر علي مرهبان الدين مدير معهد جامع ٢٠١٨/٤/٢٩ هـ	المؤلف أ. د. مصطفى إبراهيم الزليبي الأستاذ المحقق الشاهد د. أحمد النعماني مدرّس في جامع ١٨ شعبان ١٤٣٩
---	---	--

بسم الله الرحمن الرحيم

الحق الدكتور مصطفى إبراهيم الزلي ضوّلت ووطّعت الأستاذ
الدكتور أحمد نخعي بترجمة كافة مؤلفاتي في اللغة الفارسية
أو اللغة الكردية، فهو مخوّل بهذه المهمة الدينية، وليس
لأحد من ورثتي في حياتي وبعد الممات أن يعترض على
هذه الترجمة، وإذ أفضية للسرية الإسلامية والمسلمين،
ولهذه الخدمة هي عابرة الأساسية في مؤلفاتي .
أرجو الموفق القدير أن يعف هذا الأستاذ الكريم على
الإنجاز لهذه المهمة والممات الأرضية مما يتعلق بخير الدين
والدنيا .

البروفيسور الدكتور
مصطفى إبراهيم الزلي
الأستاذ المتقرب في
السرية والقانون

أربيل ١٤١٤ / ١٣

فهرست

۲۵	مقدمه مترجم
۲۸	نکاتی در رابطه با ترجمه کتاب
۳۱	رونمایی از کتاب
۳۲	آشنایی با مدارج نویسنده کتاب
۳۵	انگیزه‌ی تألیف کتاب
۳۷	مقدمه چاپ بیست و چهارم کتاب سری
۴۱	مقدمه‌ی مؤلف
۴۱	تعریف اصول فقه
۴۲	تحلیل و یا تجزیه تعریف
۴۳	شیوه‌ی کمک‌گیری از قواعد اصول در استنباط احکام
۴۴	پیدایش و تدوین علم اصول فقه
۴۵	مهم‌ترین شیوه‌های اصولیان در مؤلفاتشان بر سه گونه است:
۴۸	اهمیت علم اصول فقه و ارتباط آن با قانون
۵۰	وضع، دلالت و اقسام آن
۵۲	اقسام دلالت لفظی وضعی، از جهت معنا:
۵۳	کل و جزء، کلی و جزئی:
۵۳	جنس، نوع و صنف:
۵۴	نسبت بین (میان) مفاهیم مصطلحات:
۵۶	تعارض و تناقض:

۵۶	معنی: استعمال، احتمال و بیان:
۵۶	موضوع بحث «روش تحقیق»
۵۷	بخش اول
۵۷	ادله‌ی احکام شرعی عملی
۶۱	فصل اول
۶۱	قرآن و سنت نبوی
۶۱	قرآن کریم
۶۱	سنت نبوی
۶۳	مبحث اول
۶۳	قرآن کریم
۶۵	وظیفه‌ی قانون اساسی:
۶۵	شیوه‌ی قرآن در بیان احکام
۶۶	مهم‌ترین احکام عملی
۷۱	احکام جرائم و عقوبات
۷۱	قسم اول، جرائم حدودی
۷۲	قسم دوم، جرائم قصاص و دیه
۷۲	قسم سوم، جرائم تعزیری
۷۴	دلالت قرآن بر احکام
۷۹	مبحث دوم
۷۹	سنت نبوی
۸۰	حقیقت سنت:
۸۱	حدیث قدسی و حدیث نبوی
۸۱	اقسام سنت از جهت کیفیت صدور آن از پیامبر
۸۵	تقسیم سنت به اعتبار سند:
۸۵	اقسام حدیث متصل از حیث قوت و ضعف روایت آن
۸۶	شروط تحقق تواتر:
۸۶	انواع تواتر:
۸۷	حکم حدیث متواتر:
۸۷	حدیث مشهور

۸۷	حکم حدیث مشهور:
۸۸	حکم خبر واحد:
۸۹	شروط حنفیه در عمل به خبر واحد:
۹۴	ارزیابی دیدگاه حنفیه درباره‌ی حدیث مُصَرَّاة:
۹۶	شروط مالکیه در عمل به خبر واحد:
۹۷	شرایط شافعیه و حنابله در عمل به خبر واحد:
۹۷	شروط شیعه‌ی امامیه در عمل به خبر واحد:
۹۹	شروط ظاهریه در عمل به خبر واحد:
۱۰۰	نقش سنت نبوی در شریعت اسلامی:
۱۰۳	مشهورترین مجموعه‌های سنت نبوی:
۱۰۵	فصل دوم:
۱۰۵	متابع تبعی نقلی مورد اتفاق:
۱۰۷	مبحث اول:
۱۰۷	اجماع:
۱۰۷	تعریف لغوی و اصطلاحی اجماع:
۱۰۷	مبنای اجماع:
۱۰۷	شرایط اجماع:
۱۱۸	انواع اجماع:
۱۲۰	دلایل حجیت اجماع:
۱۲۱	امکان انعقاد اجماع در عصر حاضر:
۱۲۴	لغو اجماع با اجماع:
۱۲۷	مبحث دوم:
۱۲۷	عرف:
۱۲۷	تعریف عرف:
۱۲۷	عرف و عادت:
۱۲۸	عناصر تشکیل دهنده‌ی عرف:
۱۲۸	انواع عرف:
۱۳۱	حجیت عرف:
۱۳۵	شرایط لازم برای عمل به عرف:

۱۳۹	اهمیت عرف
۱۴۳	نمونه‌هایی از موارد شمول قاعده‌ی "عُرف" در شریعت اسلام
۱۴۹	فصل سوم
۱۴۹	دلایل تبعی نقلی مورد اختلاف
۱۵۱	مبحث اول
۱۵۱	حجّیت اقوال صحابه
۱۵۲	جمع‌بندی آراء و نظرات
۱۵۳	تعیین محلّ اختلاف
۱۵۵	نمونه‌هایی از موارد شمول حجّیت اقوال صحابه
۱۶۱	مبحث دوم
۱۶۱	شریعت‌های پیشین
۱۶۱	نظرات اختلافی
۱۶۴	تحلیل و استنتاج
۱۶۵	اصول دین که در هر شریعتی ثابت‌اند
۱۶۷	قرآن، قوانین اساسی الهی پیشین را تعدیل و تنظیم کرده است
۱۶۸	اهمیت موضوع
۱۶۹	فصل چهارم
۱۶۹	منابع تبعی عقلی
۱۷۱	مبحث اول
۱۷۱	قیاس
۱۷۱	تعریف قیاس
۱۷۳	مثال قیاس
۱۷۴	ارکان قیاس
۱۷۵	شروط قیاس
۱۷۵	شروط حکم اصل در قیاس
۱۷۷	علت
۱۸۱	مدار حکم بر وجود و عدم علت است
۱۸۲	شروط علت
۱۸۴	مراحل قیاس به اعتبار علّت آن

۱۹۰	انواع قیاس به اعتبار علت
۱۹۴	قیاس در لغت:
۱۹۵	قیاس در حدود و کفارات و تقدیرات و رخصت‌ها:
۱۹۸	برخی اختلاف نظرهای فقهی ناشی از اختلاف در این اصل:
۱۹۸	آنچه قیاس در آن جاری می‌شود:
۲۰۱	حجیت قیاس
۲۰۵	اهمیت قیاس:
۲۰۶	حکم قیاس
۲۰۶	چکیده مطالب در رابطه با قیاس اصولی:
۲۰۹	مبحث سوم
۲۰۹	مصلحت
۲۰۹	تعریف مصلحت
۲۱۰	اقسام مصلحت از نظر شمار:
۲۱۳	تقسیم مصلحت معتبر، برخاسته از اهمیت و میزان قوت آن:
۲۲۲	ارتباط میان اقسام مصالح:
۲۲۵	ابعاد ترتب مصالح بر احکام:
۲۲۷	حجیت مصلحت به اعتبار یک دلیل شرعی دافعی احکام
۲۲۹	شروط عمل به مصلحت:
۲۳۰	جگونگی رفع تعارض میان مصالح
۲۳۲	اهمیت مصالح:
۲۳۳	حدود مصلحت:
۲۳۷	مبحث سوم
۲۳۷	استحسان
۲۳۷	ماهیت استحسان:
۲۳۸	توضیح تعریف
۲۴۰	اساس رویکرد استحسان در قرآن:
۲۴۲	قضاوت‌های خلفای راشدین براساس رویکرد استحسان:
۲۴۴	نتیجه‌گیری:
۲۴۵	مثال‌های فقهی که مستند به اصل استحسان می‌باشند:

۲۴۶	استحسان و اصلاح تعهدات قانونی جاری
۲۴۷	نمونه‌هایی از تعدیلات و اصلاحیه‌ها در ارتباط با اصل استحسان
۲۴۹	مبحث چهارم
۲۴۹	سدّ و فتح ذرایع
۲۴۹	در اصطلاح اصولیان؛
۲۵۱	قسم اول، وسایل مشروع که منجر به غایات مشروع گردد:
۲۵۲	قسم دوم، وسایل نامشروع که منجر به غایات نامشروع گردد:
۲۵۳	نمونه‌های این قسم دوم عبارت‌اند از:
۲۵۴	قسم سوم، ذرایع در ذات خود نامشروع ولی غایات و نتایج آن‌ها مشروع باشند:
۲۵۵	قسم چهارم، ذرایع در ذات خود مشروع ولی غایات و نتایج آن‌ها نامشروع باشند:
۲۵۸	دلایل مشروعیت عمل به سدّ ذرایع
۲۵۹	رابطه‌ی سدّ ذرایع در اصطلاح فقهی با سبب و انگیزه‌ی نامشروع در قانون
۲۶۲	چکیده‌ای از مطالب سدّ ذرایع که در اختلاف‌های فقهی تأثیر گذارند
۲۶۲	تعریف ذرایع
۲۶۲	تقسیم ذرایع
۲۶۳	حجیت سدّ ذرایع:
۲۶۵	مبحث پنجم
۲۶۵	استصحاب
۲۶۵	تعریف استصحاب:
۲۶۶	تعریف برگزیده استصحاب:
۲۶۷	انواع استصحاب
۲۶۷	استصحاب از جهت اساس آن؛ به چهار نوع زیر تقسیم شده است:
۲۷۱	نتیجه
۲۷۳	بعضی از موارد تطبیق این نوع
۲۷۴	نتیجه
۲۷۵	اختلافات اصولی و فقهی در رابطه با احکام مفقود
۲۸۰	رابطه استصحاب با قاعده «حیازت در اموال منقول، سند مالکیت است»
۲۸۰	حیازت
۲۸۰	عناصر حیازت

۲۸۱	شرایط تطبیق قاعده «حیازت در اموال منقول، سند مالکیت است»
۲۸۲	اثری که با وجود شروط مذکور بر حیازت مترتب است
۲۸۲	نظرات مختلف در ارتباط با قاعده «حیازت در منقول سبب مالکیت است»
۲۸۳	استصحاب اساس قاعده حیازت است
۲۸۵	بخش دوم
۲۸۵	احکام شرعی عملی
۲۸۸	حکم شرعی عملی
۲۸۸	بررسی تعریف
۲۹۰	دلایل انتخاب این تعریف برای حکم شرعی عملی
۲۹۱	اقسام حکم شرعی
۲۹۳	فصل اول
۲۹۳	حکم شرعی تکلیفی
۲۹۵	مبحث اول
۲۹۵	انواع حکم شرعی تکلیفی
۲۹۵	نوع اول، ایجاب
۳۰۲	نوع دوم، استحباب
۳۰۲	نوع سوم، تحریم
۲۹۶	تفاوت میان واجب و فرض
۲۹۶	واجب و التزام
۲۹۹	عناصر التزام
۳۰۰	اسباب وجوب و التزام
۳۰۳	انواع حرام
۳۰۴	نوع چهارم، استکراه
۳۰۴	مکروه و خلاف اولی
۳۰۵	مکروه تحریمی و تنزیهی
۳۰۹	مبحث دوم
۳۰۹	اقسام واجب، ادای واجب، و قضای واجب
۳۰۹	اقسام واجب
۳۰۹	اول، انواع واجب با توجه به تعیین یا عدم تعیین مقدار مطلوب

نتیجه‌ی این تقسیم.....	۳۱۰
دوم، انواع واجب به اعتبار محل اداء که معین است یا مخیر.....	۳۱۰
اهمیت این تقسیم.....	۳۱۱
سوم، انواع واجب با توجه به فرد یا افراد مکلف به ادای آن.....	۳۱۱
اهمیت این تقسیم.....	۳۱۲
چهارم، انواع واجب با توجه به وقت ادای آن.....	۳۱۳
اهمیت این تقسیم.....	۳۱۳
انواع وقت به اعتبار نقش آن در مؤدی.....	۳۱۴
معنی اداء و قضاء.....	۳۱۵
معنای اداء و قضاء در قانون.....	۳۱۶
اداء و قضاء شرعی در عبادات..... حواله.....	۳۱۶
قضای به مثل معقول و به مثل غیر معقول.....	۳۱۸
معنای اداء و قضاء در معاملات الی: فی الناس.....	۳۱۸
ادای کامل و ادای قاصر.....	۳۱۹
وقت تقویم و برآورد قیمت مثل.....	۳۲۲
به دلایل زیر، نظر جمهور سزاوار اعمال است.....	۳۲۴
ادای واجبات مالی در ارتباط با دیون و اعیان.....	۳۲۶
ادای واجبات غیر مالی.....	۳۲۸
فصل دوم.....	۳۲۹
حکم شرعی وضعی.....	۳۲۹
مبحث اول.....	۳۳۱
سبب.....	۳۳۱
انواع سبب.....	۳۳۱
نخست، تقسیم سبب به اعتبار طبیعت آن.....	۳۳۲
دوم، تقسیم سبب به اعتبار نقش اراده‌ی انسان در سبب که ارادی است یا غیرارادی.....	۳۳۴
سوم، تقسیم سبب به اعتبار حکم تکلیفی که مشروع است یا غیر مشروع.....	۳۳۵
چهارم، تقسیم سبب به اعتبار تأثیر آن: که منشیء است، یا مُسْقَط، یا هم منشیء و هم.....	۳۳۶
مُسْقَط.....	۳۳۶
پنجم، تقسیم سبب به اعتبار زمان ترتب حکم بر آن، که بر سه قسم است.....	۳۳۶

۳۳۷	سبب و علت:
۳۴۰	تفاوت میان علت و سبب:
۳۴۰	اقسام سبب:
۳۴۱	ربط اسباب به مسببات:
۳۴۱	سبب مباشر و سبب غیر مباشر:
۳۴۲	خطا و تسبب:
۳۴۳	خطا:
۳۴۴	خطا در قانون - خطای قانونی -
۳۴۵	مبحث دوم:
۳۴۵	شرط:
۳۴۵	انواع شرط:
۳۴۷	تفاوت میان تعلیق عقد بر شرط جعلی، با شرط مقارن عقد:
۳۴۹	آثار اصلی و آثار فرعی در حکم حقوق عقد:
۳۵۰	عقودی که پذیرای تعلیق بر شرط است:
۳۵۱	میزان آزادی اراده در مقید ساختن آثار بدو شرایط جعلی:
۳۵۳	دوم، تقسیم شرط از جهت مکمل بودن:
۳۵۳	شرط و رکن:
۳۵۴	آیا سبب معلق به شرط از هم اکنون، سبب است یا پس از وجود شرط؟
۳۵۷	مبحث سوم:
۳۵۷	مانع:
۳۵۷	انواع مانع:
۳۵۷	نخست، مانع به اعتبار متعلق آن، یا مانع سبب است یا مانع حکم:
۳۵۹	دوم، مانع به عنوان عذر بر دو نوع است: یا ساقط کننده‌ی مسئولیت است یا:
۳۵۹	تخفیف دهنده‌ی آن:
۳۶۲	سوم، تقسیم مانع از نظر میزان مانعیت:
۳۶۵	چهارم، تقسیم مانع به اعتبار تأثیر آن بر روی صفت عقد:
۳۶۶	پنجم، تقسیم مانع از نظر محلّی، که مانع قائم بدان است:
۳۶۶	ششم، تقسیم مانع از نظر ثبات و عدم ثبات آن:
۳۶۷	مانع و حاجب:

۳۶۷	تفاوت میان حکم تکلیفی با حکم وضعی
۳۶۹	خلاصه
۳۷۱	فصل سوّم
۳۷۱	عناصر حکم شرعی
۳۷۳	مبحث اوّل
۳۷۳	حاکم یا شارع احکام
۳۷۵	نقش عقل در کشف حکم خداوند متعال قبل از دریافت شریعت
۳۷۹	ارزیابی دیدگاه معتزل
۳۸۰	نتیجه گیری
۳۸۳	ترجیح اقوال
۳۸۳	اثرگذاری این اختلاف
۳۸۵	مبحث دوّم
۳۸۵	محکوم فیه
۳۸۶	اقسام تصرّفات شرعی
۳۸۷	وقایع شرعی
۳۸۸	نتیجه گیری
۳۹۰	مشخصات حوالله محض (حقوق عمومی)
۳۹۱	مشخصات حوالالتاس محض (حقوق خصوصی)
۳۹۷	تصرّف از جانب غیر از حیث سبب، بر هفت قسم است
۳۹۹	مبحث سوّم
۳۹۹	محکوم علیه
۴۰۰	تعریف اهلیّت
۴۰۱	اهلیّت کامل و اهلیّت ناقص
۴۰۱	مراحل زندگی انسان
۴۰۵	صغیر مأذون
۴۰۶	عوارض اهلیّت
۴۰۸	انواع عوارض
۴۰۸	احکام بعضی از عوارض سماوی
۴۱۱	احکام بعضی از عوارض اکتسابی

۴۱۵	جدول مطالب بخش سوّم
۴۱۷	بخش سوّم
۴۱۷	دلالات نصوص و طرق استنباط احکام
۴۱۹	فصل اوّل
۴۱۹	انواع نصوص به اعتبار معانی وضعی و استعمالی الفاظ
۴۲۱	مبحث اوّل
۴۲۱	خاص
۴۲۱	تعریف خاص
۴۲۳	حکم «خائن»
۴۲۴	انواع خاص
۴۲۵	مطلب اوّل
۴۲۵	امر
۴۲۶	صیغه‌های امر
۴۲۷	مقتضای امر
۴۲۷	آیا فوریت است یا تراخی؟ یک بار یا چند بار؟
۴۲۹	حکم امر وارد شده بعد از نهی
۴۳۰	شواهد دالّ بر این واقعیت
۴۳۱	مطلب دوّم
۴۳۱	نهی
۴۳۱	مدلول حقیقی نهی
۴۳۲	صیغه‌های نهی
۴۳۳	مقتضای نهی
۴۳۴	تأثیر نهی در صحت و فساد عمل منهیّ عنه
۴۴۳	مطلب سوّم
۴۴۳	حقیقت مطلق
۴۴۴	مطلق
۴۴۴	حکم مطلق
۴۴۶	حقیقت مقید
۴۴۶	نمونه‌هایی از نصوص شرعی مشتمل بر تقیید مطلق

۴۴۸	نمونه‌هایی از نصوص قانونی مشتمل بر تقیید مطلق
۴۴۹	حکم مقید
۴۴۹	حمل مطلق بر مقید
۴۴۹	سه صورت متصور در این موضوع
۴۵۰	صورت اول که مطلق و مقید در حکم و سبب با هم متحد باشند
۴۵۲	صورت دوم که مطلق و مقید در حکم و سبب با هم مختلف باشند
۴۵۳	صورت سوم که حکم در مطلق و مقید متحد ولی در سبب مختلف باشند
۴۵۵	صورت چهارم که مطلق و مقید در سبب متحد ولی در حکم متفاوت باشند
۴۵۶	نتیجه‌گیری
۴۵۷	بیان چگونگی مفید مطلق
۴۵۸	دیدگاه متواضعانه‌ی
۴۵۹	مبحث دوم
۴۵۹	عام و صیغه‌های آن، تخصیص و نواع
۴۶۱	مطلب اول
۴۶۱	عام و صیغه‌های آن
۴۶۲	اقسام صیغه‌های عموم
۴۷۰	قسم دوم، صیغه‌هایی که - با واسطه - مفید عموم است
۴۷۳	اراده‌ی عام از لفظ خاص
۴۷۴	طبیعت دلالت عام
۴۷۵	انواع عام
۴۷۶	ثمره‌ی این اختلاف
۴۷۸	ارزیابی اختلاف
۴۷۹	دلالت عام بر همه‌ی زمان‌ها و مکان‌ها و شرایط
۴۸۰	عموم نص معتبر است نه خصوص سبب
۴۸۲	فلسفه‌ی آن چنین است
۴۸۲	تفاوت عام با مطلق
۴۸۵	مطلب دوم
۴۸۵	تخصیص
۴۸۵	ماهیت، اقسام و کیفیت آن

۴۸۵	تعریف تخصیص از دیدگاه ما،
۴۸۶	عناصر تخصیص
۴۸۷	اقسام مخصّص به اعتبار استقلال و عدم استقلال آن
۴۸۷	قسم اول ادله‌ای که مخصّص متصل‌اند
۳۸۷	نوع اول، استثناء متصل
۴۸۷	شرایط استثناء در تخصیص
۴۸۸	حکم استثنای وارد شده پس از جملات متعدّد
۴۸۹	برطرف کردن اختلاف
۴۹۰	نوع دوم، شرط
۴۹۰	نوع سوم، صفت
۴۹۱	نوع چهارم، غایت
۴۹۲	بعضی از موارد تخصیص قواعده کلی با غایت
۴۹۳	نوع پنجم، بدل بعض از کل
۴۹۴	قسم دوم: ادله‌ای مخصّص، منفصل
۴۹۴	«نوع» اول، تخصیص نصّ با نصّ
۴۹۸	نوع دوم، تخصیص نصّ با غیر نصّ
۵۰۱	سوم: تخصیص نصوص عامّ قانونی
۵۰۱	مهم‌ترین تفاوت‌های تخصیص با نسخ (الغاء)
۵۰۹	سازوکار تخصیص
۵۱۰	ارزیابی این اختلاف
۵۱۱	مبحث سوم
۵۱۱	مشترک
۵۱۱	تعریف، انواع، استعمال و تأثیر آن
۵۱۲	تعریف برگزیده از «مشترک»
۵۱۳	مطلب اول
۵۱۳	مشترک لفظی و میزان تأثیر آن در ابهام نصوص
۵۱۳	اشتراک لفظی در اسم و در فعل و در حرف جاری است
۵۱۶	تقسیم مشترک لفظی به: لغوی و شرعی و قانونی
۵۱۶	استعمال مشترک لفظی در همه‌ی معانی با هم

۵۱۹	مطلب دوم.....
۵۱۹	مشترک معنوی.....
۵۲۰	تأثیر مشترک معنوی بر پیچیدگی نصوص.....
۵۲۰	موضع قانون در برابر قتل مانع از ارث.....
۵۲۳	مبحث چهارم.....
۵۲۳	حقیقت و مجاز.....
۵۲۴	اقسام حقیقت و مجاز.....
۵۲۵	ثمره‌ی این تقسیم.....
۵۲۶	احکام حقیقت.....
۵۲۷	احکام مجاز.....
۵۳۰	صریح و کنایه.....
۵۳۰	صریح.....
۵۳۱	حکم صریح.....
۵۳۱	کنایه.....
۵۳۲	حکم کنایه.....
۵۳۲	نتیجه.....
۵۳۲	ثمره‌ی این تقسیم.....
۵۳۵	فصل دوم.....
۵۳۵	دلالت نصوص از جهت منطوق و مفهوم.....
۵۳۶	منطوق.....
۵۳۷	دلالت مفهوم.....
۵۴۱	مبحث اول.....
۵۴۱	منطوق نصوص.....
۵۴۳	مطلب اول.....
۵۴۳	اشاره‌ی نص و تطبیقات آن.....
۵۵۱	مطلب دوم.....
۵۵۱	دلالت اقتضاء و تطبیقات آن.....
۵۵۵	مطلب سوم.....
۵۵۵	دلالت ایماء و تطبیقات آن.....

۵۵۷	اهمیت دریافت علت حکم برای قضات،
۵۶۱	مبحث دوم
۵۶۱	مفهوم نص
۵۶۳	مطلب اول
۵۶۳	مفهوم موافق
۵۶۵	چگونگی دلالت مفهوم
۵۶۷	ثمره‌ی این اختلاف
۵۶۹	مطلب دوم
۵۶۹	مفهوم مخالف
۵۶۹	اساس نهی مخالف
۵۷۰	قیود معتبر در حکم
۵۷۱	مهم‌ترین انواع نهی مخالف
۵۷۵	شروط عمل به مفهوم مخالف
۵۷۷	حجیت مفهوم مخالف
۵۷۹	ارزیابی و ترجیح در این اختلاف
۵۸۱	فصل سوم
۵۸۱	تقسیم الفاظ نصوص به اعتبار وضوح و خلاف در دلالت
۵۸۲	تقسیم چهارگانه‌ی «حنفیه»
۵۸۶	تقسیم دوگانه
۵۸۷	شیوه برگزیده در این تقسیم‌بندی
۵۸۹	مبحث اول
۵۸۹	دلالت قطعی
۵۹۲	قطعی ذاتی و قطعی عرضی
۵۹۲	نمونه‌هایی از نصوص شرعی که دلالت قطعی ذاتی بر احکام دارند
۵۹۳	نمونه‌هایی از نصوص که دلالت قطعی عرضی، بر معنای مقصود دارند
۵۹۵	رابطه‌ی دلالت قطعی با دو تقسیم چهارگانه و دوگانه
۵۹۵	دلالت قطعی و اجتهاد
۵۹۵	تقسیم قطعی از جهت ثبوت و اثبات به بدیهی و نظری
۵۹۹	مبحث دوم

۵۹۹	دلالت ظنی
۶۰۰	ظنی بودن دلالت‌های نصوص و اختلاف در احکام آنها
۶۰۲	ظنی بودن دلالت نص و تأویل
۶۰۳	تأویل قریب و تأویل بعید
۶۰۴	تأویل و زمینه‌ی تطبیق نص
۶۰۸	شروط تأویل
۶۰۹	انواع تأویل
۶۱۱	تأویل و نفس
۶۱۳	مبحث سوم
۶۱۳	دلالت غامض
۶۱۳	غامض
۶۱۴	اسباب غموض
۶۲۲	تعریف تعارض
۶۲۳	زمینه‌ی تعارض
۶۲۳	چرا تعارض باعث غموض می‌شود؟
۶۲۳	شیوه‌های رفع تعارض و ارائه‌ی غموض
۶۲۶	الغای نسخ صریح و الغای ضمنی
۶۲۶	وسائل ازاله‌ی غموض
۶۲۸	تعارض
۶۲۹	مبحث اول، نسخ
۶۲۹	ارکان نسخ
۶۳۲	مبحث دوم، ترجیح
۶۳۷	تکمله در باب اجتهاد و تقلید
۶۳۷	اجتهاد
۶۳۷	شروط، اهمیت، حکم و شیوه‌ی رویکرد به آن
۶۳۷	شرایط اجتهاد
۶۴۰	اقسام مجتهد
۶۴۰	ارکان اجتهاد
۶۴۱	شرایط اجتهاد

۶۴۵		مبحث سوم، شروط تکمیلی اجتهاد
۶۴۵		اهمیت اجتهاد به صورت عام
۶۴۶		شیوه‌ی رویکرد به اجتهاد
۶۴۸		حکم اجتهاد
۶۴۹		مبحث اول، حکم اجتهاد از لحاظ وصف شرعی
۶۴۹		مبحث دوم، اجتهاد به لحاظ اثری که از اجتهاد حاصل می‌شود
۶۵۰		مخطئه و مصوبه
۶۵۳		تقلید
۶۵۳		اسباب، اهمیت و خطر آن
۶۵۳		عوامل روانی تقلید بعد از عصر نهضت فقهی
۶۵۵		اهمیت تقلید
۶۵۵		خطرات ناشی از تقلید
۶۵۷		فهرست منابع و مآخذ

مقدمه مترجم

سپاس خدایی را که با تفکر و اجتهاد در مقاصد شریعت، چگونه زیستن را به ما آموخت و درود و سلام بر خاتم پیامبران در ماحل فروزان هدایت را فرازاه ما برافروخت، و درود بر آل و یارانش، بر مجتهدان غیور و رفیضان محاهد که با تلاش و کوشش در دین، احکام شریعت را از سرچشمه‌ی پاک نبوی، استخراج و میراث بزرگ فقه و حقوق اسلامی را هماهنگ با مقتضیات زمان و پیشرفت تمدن به جامعه‌ی بشری عرضه نمودند که تا جهان پریاست، در هر دیاری که ثقافتی پای گیرد، از دوحه‌ی آن درخت پربر شریعت پیوند خورده و از سرچشمه‌ی فیاض آن سیراب گشته است.

دانشمندان اسلامی از دیرباز به وجود اجتهاد و مجتهدان در هر عصر و زمانی تأکید فراوان داشته‌اند، زیرا که در مواجهه با مشکلات و پرسش‌های نو بر با احیاء سازوکار اجتهاد نمی‌توان به نیرومند کردن شریعت دل بست. واضح است شریعت الهی که از جانب خداوند عظیم و حکیم صادر شده، امری ثابت بوده و محتاج بازسازی نیست، لکن در فهم و ادراک ما از شریعت است که مدام نیاز به احیا و بازسازی دارد، چراکه پرسش‌های هر عصری فرزند و زاینده‌ی آن عصرند و قبل از بلوغ علمی زمانه، پاسخ آن پرسش‌ها بر خاطر کسی عبور نخواهد کرد.

اصول فقه پویاخواهان این است که ما از قفس تنگ تقلید یا بیرون نهیم و آراء و نظرات گذشتگان را از نظرگاه نقد بنگریم. امروز ما نیازمند عناصر و اصولی هستیم که بتواند زندگی ما را پیوسته الهی کند و به قضایای جدید و مسائل روز پاسخگو باشد.

تاریخ هر علمی، آگاهی از پیدایش، رشد، تکامل و فراز و فرودهایی است که آن علم در طول زمان با آن مواجه است. علم اصول فقه و دستگاه افتاء و اجتهاد نیز از این قانون مستثنی نیست، از این رو دانشمندان علوم اسلامی در سال‌های اخیر به بحث درباره‌ی سیر تطوّر فقه، احیای فکر دینی، انطباق دین با مقتضیات زمان، نوگرایی دینی، پروتستانیسم اسلامی، اجتهاد پویا، تغییر فتوای شرعی برحسب زمان و مکان و... پرداخته‌اند. این ترکیب‌ها حکایت از آن دارد که دانشمندان اسلامی و فقیهان بیداری اسلامی، گرایش‌های نو و نگاه‌های متفاوت به مقوله‌ی دین و فهم شریعت دارند، لذا آگاهی ما به دوران‌های مختلف فقه اسلامی، ما را از ریشه‌های عمیق این علم، تلاش و ان‌درسای مجتهدان در مسیر رشد و بالندگی آن، علل شتاب آن در برخی از دوران‌ها و رسوای آن در دوره‌های دیگر، آگاه خواهد کرد.

خصیصه‌ی اصول فقه به با باعث می‌شود تا اندیشه‌های اسلامی در قالب‌های ثابت زمان متحجر نگردد و فهم دین و قرآن و احکام شریعت به صورت سنت‌های راکد و تبعدهای موروثی و اعمال تکراری و بی‌روح در نیاید و در راستای تغییرات اوضاع اقتصادی، اجتماعی، سیاسی، مقتضیات زندگی و... از ریشه‌ها جدا نباشند و با زمان و زمینه‌ی جدید بیگانه نگردد، بلکه عاملی باشد که طرز تفکر اسلامی را بشناسد و زمان، همواره حرکت و کمال بخشد که نه تنها از زمان عقب نیفتد، بلکه زمان را در تطبیق احکام اسلامی در مسیر احتیاجات نوین به جلو براند و پاسخگو به خواسته‌های هر عصر و زمان گردد.

مقررات متغیر: احکام و قوانینی است که جنبه‌ی موقت، محلی و اختصاصی داشته و با اختلاف طرز زندگی اختلاف پیدا می‌کند. این بخش با پیشرفت تکنیکی تمدن‌ها و تغییر و تبدیل یافته‌های جوامع و به وجود آمدن روش‌های تازه و نوین رفتن روش‌های کهنه، قابل تغییر و به حسب مصالح مختلف زمان‌ها، مکان‌ها، عرف‌ها، عادات و... اختلاف پیدا می‌کند.

امروزه عوامل زیر در عمل اجتهادی فقیهان تأثیر به‌سزایی دارند:

- ۱- دگرگونی ارزش‌های اخلاقی
- ۲- شرایط جغرافیایی و محیطی
- ۳- پیشرفت و تحوّل در علم و تکنولوژی
- ۴- تغییر نیازها و ضرورت‌ها برحسب مقتضیات زمان و مکان
- ۵- تجدیدنظر نسبت به منابع استنباط احکام
- ۶- پیرایش و افزایش در علم اصول فقه معاصر

۷- موضوع شناسی

۸- غنی کردن دستگاه اجتهاد

اگرچه اصول استنباط اجتهاد و سیستم افتاء قرن‌ها پس از سقوط بغداد و عصر ممالیک بر اثر سیاست‌های حاکم و یا بعضی از مصالح خیرخواهانه تا حدودی دچار رکود گردید و سالیان متمادی غیر از فتوای ائمه‌ی اربعه، چندان به کندوکاو در مسائل فقهی پرداخته نمی‌شد، ولی گذشت زمان و عوامل تغییر فتوا چنان وضع را نامیمون بل ناممکن گردانید که توقف به سدّ باب اجتهاد را فاجعه و توطئه‌ی علیه اسلام و شریعت تلقی نمودند. با نگاه به تاریخ می‌یابیم که فرهیختگانی همچون امام محمد غزالی، شاطبی، شهرستانی، ابن تیمیه، نووی، عزین عبدالرّم، سوکانی، دهلوی، عبده، رشیدرضا و شلتوت پیوسته از منادیان فتح باب اجتهاد بودند تا آنجا که شیخ سبطی در ردّ قائلین به سدّ باب اجتهاد، کتاب ارزشمند خود را با این عنوان نوشت: (الرّدّ علی من أخلد إلى الأرض و جهل أن الاجتهاد فی کل عصر فرض). امام شافعی رحمه الله با بیان (إنّ من ادّعى أنّه فقیه فهو مذهبی)، قلم صحت بر فتح باب اجتهاد در هر عصری نهاد. ابن صلاح شهرزوری در کتاب «الفتیاء» و امام نووی در آغاز «شرح المهدّب» و ابن حاجب در «مختصر منتهی» با اختلاف الفاظ این عبارت را بیان داشته‌اند: (لا يجوز عقلاً خلوّ العصر عن مجتهدٍ لأنّ الاجتهاد فرض کفاية والخاء...) «ستلزم اتفاق الأمة علی الباطل»). و پیش‌نیاز اجتهاد پویا، اصول فقه معاصر است.

استاد دکتر قرضاوی در کتاب «الاجتهاد فی الشریعة الاسلامیة» و کتاب «فقه الزکاة» می‌گوید: (من با کسانی که بر روی مسائل قدیمی تعصب خشک و خالی دارند و گمان می‌برند که هیچ امامی بعد از ائمه‌ی اربعه و هیچ اجتهادی بعد از قرون اولیه هیچ مقلدی به جز آنچه در کتب پیشینیان است، وجود ندارد، همراه و همگام نیستم و رنگ زرد کتب مسائل قدیمی و کثرت چاپ آنها مانع نمی‌شود که غوّاصان به قعر دریای پژوهش نروم و بدون تعصب به استخراج مروارید احکام نپردازم: «کلُّ أحدٍ یؤخذ من کلامه و یُرَدّ إلی رسول الله صلی الله علیه و آله»).

البته نباید فراموش کرد که تواناسازی فقه و دستگاه استنباط برای حضور در عرصه‌ی زندگی پیچیده‌ی امروز، کار حساس، ظریف و پرمخاطره‌ای است، لذا باید با بصیرتی برخاسته از احاطه بر تمام جوانب فقه و انگیزه‌های خالص به پیش رفت و از روی فهم به مقاصد تشریع و روح دین، مذاق شریعت را چشید و با تکیه بر میراث پرمایه‌ی هزار ساله‌ی فقه و شریعت، به کار بازنگری و بازسازی آن پرداخت.

کم نبودند دین‌باوران مخلص و مجاهدانی که با ایستادگی در برابر جمود و واپس‌گرایی در جهت احیای دین کمر همت بستند و با خرافه‌ها و عادت‌های ناروا و بینش‌های تنگی که شریعت را از حیات و کارآیی می‌انداخت، به جنگ برخاستند؛ اگرچه بعضاً به جرم دفاع از حق و شریعت مورد تفسیق و تکفیر دنیاخواهان و جاهلان هتاک قرار گرفتند.

در حوزه تفکر اسلامی دو آفت خانمان‌سوز وجود داشته و دارد؛ یکی تأویل و التقاط و دیگری جمود و تحجر. وجه مشترک این دو آفت آن است که هر دو از وحی الهی به نفع برداشت‌های محدود و اهوای بشری اظهارنظر می‌کنند؛ یکی چنان میدان را باز می‌کند که مرزهای احکام و رزش‌های الهی را می‌شکند و حرام‌های خدا را حلال می‌گرداند و دیگری به تناسب بینش محدودی که دارد، چندان عرصه را تنگ می‌گیرد که بسیاری از حلال‌های خدا را حرام و حرام‌های خدا را حلال می‌پندارد و نتیجه‌ی هر دو جریان در راستای تضعیف دین قرار خواهند گرفت.

اسلام مقررات خود را به دو اسم، مایز و جدا از هم تقسیم می‌نماید: مقررات ثابت و مقررات متغیر.

نکاتی در رابطه با ترجمه کتاب

بعضی از دوستان دانشگاهی و حوزوی از حقیر، قلم سبک‌ته و بضاعت اندک، درخواست ترجمه و تحقیق کتاب را نمودند که نسبت به افاده‌ی کتاب و اسرار جدید آن، ردّ درخواست از ما متعذر گشت و مضافاً مواردی مرا به ترجمه و پژوهش در آن، داشت که از آن جمله است:

۱- کتاب بسیار ارزنده و در نوع خود نایاب و به‌روز بود به دلیل ارائه و تطبیق و مصادیق، مثالهایی از قوانین وضعی برای قواعد اصولی متعلق به تفسیر نصوص را دربر دارد، زیرا این قواعد اصولی، موازینی برای فهم عبارات عربی و صحت تفسیر آنها و فهم مراد آنها است.

۲- ترجمه حدوسط میان ترجمه لفظی و آزاد است. ضمن اینکه کاملاً کوشش شده که مقصود نویسنده ادا و امانت ترجمه رعایت گردد ولی در بعضی موارد به منظور توضیح، تعلیل و استنتاج مطالب از جانب مترجم میان دو پراش و یا آکولاد سطوری و یا جملاتی بر متن کتاب افزوده شده است و شاید نزدیک به یک پنجم کتاب از اضافات مترجم باشد که ضرورت موضوع آن را ایجاب می‌کرده است.

بدیهی است ترجمه‌ی این کتاب تخصصی و فنی که در موضوع خود بسیار دقیق و ظریف است نمی‌تواند از کاستی و نقصان بری باشد فلذا از عموم سروران دانشگاهی و حوزوی انتظار

می‌رود که در اشتباه عارضی به دیده‌ی اغماض ننگرند بلکه اطلاع دهند تا اگر حسن ظنّ دانش‌پژوهان نسبت به این اثر، تجدید چاپ آن را اقتضا نماید در چاپ‌های بعد نسبت به تکمیل و تنقیح آن دست یازیم.

در پایان مترجم بر خود لازم می‌داند کمال تشکر و امتنان خویش را به مدیریت نشر احسان که از بدو تأسیس تاکنون خدمت به اهداف و مقاصد اسلام را شعار و دثار خود ساخته و رعایت امانت و تزیین چاپ کتب را وجهه همت خویش قرار داده‌اند، عرضه بدارم. به‌ویژه از سرکار خانم مریم یعقوبی که در تنظیم و تبویب کتاب از هیچ کوششی دریغ نورزیدند سپاسگزارم و امیدوارم که خداوند توفیق خدمت به فرهنگ اسلامی را رفیق ایشان گرداند.

احمد نعمتی - ۱۳۹۰/۱۲/۱۳